

ABŞERON YARIMADASININ GEOLOJİ QURULUŞU HAQQINDA

İbrahimova S.İ.

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

Abşeron yarımadası ərazisinin üst hissəsi paleogen və neogen dövr süxurlarının üzərində yerləşən IV dövr və müasir yaşlı çöküntülərlə örtülmüşdür. Yarımadanın, əsasən qərb hissəsində üst təbaşir yaşlı çöküntülər üzə çıxmışdır.

Təbaşir dövrü (K). Üst kampan yarımərtəbəsi və maastrix mərtəbəsi, ümumi qalınlığı 300m-ə qədər olan, qumdaşlı əhəngdaşları və əhəngdaşlı qumdaşlarından ibarət laylar, boz, açıq boz rəngli gillər ilə təmsil olunur.

Dat mərtəbəsinin çöküntüləri, ümumi qalınlığı 150-250 m arasında olan, qumdaşlı əhəngdaşları və əhəngdaşlı qumdaşları layları, boz, açıq boz rəngli gillərdən ibarətdir.

Paleogen dövrü (P). Paleosen mərtəbəsi (P) (Sumqayıt dəsti) alt və üst horizontlara ayrılır. Alt horizont 30 m-dən 60 m-ə qədər qalınlığa malik olmaqla, nazik qumdaşları, yaşımtil-boz və qırmızımtıl rəngli gillərlə müşayiət olunur. Üst horizont 70-130 m qalınlığa malik, qumdaşlı (0,2 m-ə qədər) layıqlı gillərlə təzahür olunur. Sumqayıt dəstinin ümumi qalınlığı 100-130 m arasında dəyişir.

Eosen mərtəbəsi (P₂) (Koun dəsti) alt, orta və üst horizontlara ayrılır. Alt horizont, tərkibində daha çox fauna olan qum və qumdaşları, boz və bəzən qırmızı rəngli gillərlə təmsil olunur (qalınlığı 60 m-ə qədərdir). Orta horizont qumdaşlı (0,3-0,5 m arası) laylı sarımtıl-boz, qonuru-boz rəngli gillərdən ibarətdir (qalınlığı 200 m-ə qədərdir). Üst horizont qalınlığı 30-40 m-ə qədər olan boz qumdaşları laylarının yaşıl, boz və qırmızı rəngli gillərlə növbələşməsindən ibarət olub, ümumi qalınlığı 250-300 m-ə qədərdir.

Maykop dəsti oliqosen mərtəbəsinin alt və üst şöbələr ilə təmsil olunur.

Alt şöbə - tərkibində yarrowit olan qum və qumdaşları, mergel layları, tündr qəhvəyi, qonur rəngli gillərlə təmsil olunmaqla, qalınlığı 100-250 m arasında dəyişir.

Üst şöbə - 600-1000 m qalınlığa malik olub, ən çox balıqqulaqlarından ibarət qumdaşlı, nazik qum layları (0,1- 0,5 m), tünd qəhvəyi və qonur rəngli gil və gilli şistlərdən ibarətdir. Maykop dəstinin ümumi qalınlığı 700-1250 m-dir.

Neogen dövrü (N). Orta miosen (N₁²) yarımərtəbəsi Abşeron yarım-adasında tərhən, çoxkrat horizontlarının və diatomit dəstinin çöküntülərindən ibarətdir).

Diatom dəsti (N₁² d) dolomitləşmiş mergel və qumdaşları layları, boz, qonuru-boz və yaşımtil-boz rəngli əhəngdaşlı, karbonatlı gillərdən ibarət olub, qalınlığı 200 m-dən çox deyildir.

Pliosen (N₂) çöküntüləri pont mərtəbəsindən, məhsuldar qatdan, akçaqıl və abşeron mərtəbələrindən ibarətdir.

Abşeron mərtəbəsi (N₂³ ap) yarımadasının əsasən şərq və cənub hissələrində geniş yayılaraq, üst, orta və alt yarımərtəbələrində ayrılır.

IV dövr (Q). Bu dövrün çöküntüləri- kontinental-dəniz tipli olub, Abşeron yarımadası ərazisinin əsas hissələrini əhatə edirlər. Bu çöküntülər dislokasiyaya uğramış neogen, paleogen və təbaşir yaşlı törəmələrin üzərində qeyri-uyğun yatırlar.

Ərazidə bu dövrün Baki, Xəzər və Xvalın mərtəbələrindən çöküntüləri geniş yayılmışdır.

Bakı mərtəbəsi (Q_{1b}) - Abşeron ərazisində, əsasən dərin qatlarda yerləşib,

Bakı muldası sahəsinin bəzi yerlərində yer səthinə çıxır. Bu çöküntülər 100 m -ə qədər qalınlığa malik olub, tərkibi gilcələrdən, əhəngdaşlarından, qumdaşlarından, qumlardan, həmçinin az qalınlıqlı nazik və xırda dənəli qumların, qumdaşlarının, qonuru-boz, boz rəngli gillərin növbələşməsindən ibarətdir. Bakı muldası ərazisində açıq-boz rəngli, tərkibində çoxlu balıqqulaqları olan əhəngdaşı hissələri, qum, qumdaş və gil layları ilə təbəqələşir.

Xəzər mərtəbəsi (Q_Ihz) – nəzərə çarpacaq dərəcədə böyük sahələrdə böyük sahələrdə inkişaf etmiş və gil, qum, qumdaşı, balıqqulaqlı əhəngdaşı layları, çınqıl-çınqılların gil və qumca çöküntüləri ilə növbələşməsindən ibarət olub, bəzi yerlərdə ümumi qalınlığı 80 m -ə qədər olan gilcə, qumca, eol qumları, elüvial-delüvial süxurlar ilə örtülmüşdür.

Xvalın mərtəbəsi (Q_{II}hv) – Abşeron yarımadasının bütün ərazisi boyu geniş yayılmışdır. Litoloji tərkibinə görə gil, qum, qumdaşı, çınqıl-çınqıl, bəzən əhəngdaşları ilə, əksər sahələrdə isə gilcə, qumca, eol qumları, elüvial-delüvial çöküntülərlə örtülməklə, ümumi qalınlığı 70 m-ə yaxındır.

Müasir dövrün çöküntüləri (Q_{IV}). Abşeron yarımadasının böyük bir hissəsi müxtəlif genezisli müasir (yeni xəzər) yaşlı çöküntülərlə örtülmüşdür. Burada allüvial, şoranlıq, delüvial-prolüvial, eol və palçıq vulkanlarının təsiri olan geoloji genetik komplekslərə rast gəlinir.

Allüvial çöküntülər (al-Q_{IV}) – Sumqayıt və Ceyrankeçməz çaylarının çaybars məcralarında yayılaraq, tərkibində arabis müxtəlif gilcəli-gilli çöküntülərlə qum (0,5m-ə qədər) linsalı olan çaqıl-çınqıllı, qumdaşlı, gilli çöküntülərlə təmsil olunur. Çay yataqlarında isə qalınlıq 2-10 m arası dəyişir.

Şoranlıq çöküntüləri (s Q_{IV}) – tez -tez laylanmış, güclü şorlaşmış gil, gilcə, qum, qumcalardan ibarət olub, qalınlığı 5-7-m dən çox deyildir.

Delüvial-prolüvial çöküntülər (dp Q_{IV}) – yarımadanın şimal-qərb hissəsində, Qobustanla olan sərhədlərdə geniş yayılmışlar. Litoloji tərkibinə görə çaqıl-çınqıllı, iri qum və çaqıl-çınqıllı linsaları olan gilcə və qumcalarla təmsil olunur (qalınlığı 10 m-ə qədərdir).

Belə ki, ərazidə yağış və tal suları ilə bir yerdən başqa yerə - yamaclara, yüksəkliklərin ətraflarına daşınma nəticəsində əmələ gələn dağ süxurlarının aşınma məhsulu olan elüvial-delüvial çöküntüləri (ed Q_{IV}) çox geniş yayılmışlar. Qumların qalınlığı 0-20 m arası dəyişir. Qumların əsas hissəsi dəniz qumlarının sahilə atılması və ana süxurların aşınması nəticəsində yaranmışlar.